

ORD. PROF.
HİLMİ ZİYA ÜLKEN
KİTABI

-Hayatı, Eserleri ve Hakkındaki Yayınlar-

GENİŞLETİLMİŞ
3. BASKI

DR. AYHAN VERGİLİ, 1970'te Sivas ili Şuşehri ilçesinde doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümüne başladı ve 1993 yılında mezun oldu. 2000 yılında *Baykan Sezer'in Sosyolojisi* başlıklı tezini sunarak İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji yüksek lisansını tamamladı. 2011 yılında *Türkiye'de Modern Tıbbın Kurumsallaşması ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları* başlıklı doktora çalışmasını tamamladı. Halen Milli Eğitim Bakanlığında Müfettiş olarak görev yapmaktadır. Evli olup, Ayşe ve Elif adında iki kızı vardır.

Bilimsel Yayınlar (kitaplar): *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006; 2. Baskı İşaret Yayınları, İstanbul 2013; *Bilim Tarihi ve Kültür Yazıları*, 738 sf., İşaret Yayınları, 2013, (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil - Prof. Dr. H. Hüsrev Hatemi - ile ortak yayını)

Bilimsel Yayınlar (makaleler): "İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933) - İnceleme ve Dizin", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde 2002, ss.27-74. (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ile); "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (1970-2003) - İnceleme ve Dizin", *Müteferrika*, Sayı 23, İstanbul 2003, ss.17-40. (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ile); "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (1949-2004) - İnceleme ve Dizin", *Müteferrika*, Sayı 24, İstanbul 2003, ss.39-90. (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ile); "Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi (1986-2004) - İnceleme ve Dizin", *Tıp Tarihi Araştırmaları - History of Medicine Studies*, Sayı 12, İstanbul 2004, ss.286-305.; "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi", *Müteferrika*, Sayı 25, 2004, ss.99-132.; "İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933) - A New review", *Kutadgubilig*, Sayı 6, Ekim 2004, ss.240-283. (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ile); "Milli Tıbbın Mecmuası (1331/1915): Bir Devlet Mecmuası", *Müteferrika*, Sayı 27, Yaz 2005, s. 137-157. (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ile); "Prof. Dr. Fuat Köprülü ve A.B.D.'li Çevirmeni Gary Leiser", *Kutadgubilig*, Sayı 7, 2005. (Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ile); "Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyasına Yeni Katkılar: [57 additional Yayınları]", *Müteferrika*, Sayı 30, 2006, s.283-292.; "Prof. Dr. Hüsrev Hatmi'nin Tıp Tarihi ve Kültür Sosyolojisi Yayınları", *Tıp Tarihi Araştırmaları - History of Medicine Studies*, Sayı 15, İstanbul 2007, ss.86-106.; "Emile Durkheim'in Türkçeye Çevirileri ve Hakkında Yapılan Türkçe Yayınlar", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Series, Sayı 21, (2010/2), Emil Durkheim Special Issue, İstanbul University, Faculty of Letters, Department of Sociology Yayınları, İstanbul 2011, ss.s.115-137. (Prof. Dr. A. Kazancıgil ile); "Çok Yönlü Bir Sosyolog: Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken: A Versatile Sociologist Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken", *Journal of Intercultural and Religious Studies*, Number 1, December 2011, Çanakkale, s.141-164.; "Türkiye Cumhuriyeti'nin Nüfus Politikası (1923-1960)", *Sosyoloji Yıllığı 22 -Türkiye'de Modernleşme*, İstanbul 2013, s.313-326.[*Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 18, İşaret Yayınları, İstanbul 2014, s.33-52]; "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerinde Modernleşme", *Sosyoloji Yıllığı 22 -Türkiye'de Modernleşme*, İstanbul 2013, s.251-278; "Professor Hilmi Ziya Ülken: A Versatile Turkish Sociologist as A Bridge Between The Western World and Turkish Culture", *Hikmet*, 23, ADEKSAM Gostivar Makedonya - Macedonia 2014, pp. 168-189; "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Halk Sağlık Politikası Amacıyla Yayınlanan Bir Kitap: *Sihhi Müze Atlası*", *Tıp ve Kültür Tarihi Araştırmaları*, Sayı 1 (18+1), Derin Tarih Yayınları, İstanbul 2015, s.77-96; "Bilinmeyen Bir Yönüyle: Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu", *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 29, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 2014, s.407-423.

Diğer Yayınlar: "Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)", *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler- Eserler)*, Cilt I-II, (Ed. Prof. Dr. Çağatay Özdemir), (Kitap Bölümü), Phoenix Yayınları, Ankara Ocak 2008, ss.597-627.; "*Aykut Kazancıgil Kitabı; Her Doğum Bir Mucizedir*," [İş Bank Kültür Yayınları, 440 ss., İstanbul 2005.], *Tıp Tarihi Araştırmaları - History of Medicine Studies*, (Kitap tanıtımı), Sayı 14, İstanbul 2006, ss.316.; "Hilmi Ziya Ülken ve Dergiler", *Türk Düşünce Geleneğinde Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken - Sempozyum Bildirileri*, (ed. Nevin Güngör Ergen vd.), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s.89-94. *Tıp Tarihi Araştırmaları - History of Medicine Studies*, (Yayına Hazırlayan), Sayı 12, 14,15,16,17, 18,19;

Sempozyum: "Hilmi Ziya Ülken'in Dergiciliği", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından düzenlenen *Türk Düşünce Geleneğinde Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken*, konulu sempozyum. 25 Kasım 2004.; "Hilmi Ziya Ülken'in Yayınları", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi "*Çağdaş Türk Filozofu Hilmi Ziya Ülken*" Konulu Sempozyum, 29 Nisan 2005.

ORD. PROF.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN KİTABI

-Hayatı, Eserleri ve Hakkındaki Yayınlar-

DR. AYHAN VERGİLİ

GENİŞLETİLMİŞ

3. BASKI

işaret

İŞARET YAYINLARI: 171

Bilimsel Araştırma

Eserin Adı ve Yazarı

ORD. PROF. HİLMİ ZİYA ÜLKEN KİTABI

-Hayatı, Eserleri ve Hakkındaki Yayınlar-

Dr. Ayhan Vergili

1. Baskı: İstanbul, 2016

© İşaret Yayınları

Yayın Yönetmeni

Dr. İsmet Uçma

Mizanpaj

DBY Ajans

Kapak Tasarımı

Yunus Karaarslan

Baskı-Cilt

Umut Kağıtçılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0212 637 37 43 Sertifika no: 22826

ISBN 978-975-350-305-1

Sertifika no: 15826

Mizanpaj programı: InDesign

Karakter: Utopia Std

Font/Satır arası

Metin: 10,5/14,2 pt.

Dipnotlar: 9/12 pt.

İŞARET YAYINLARI

Hobiyar Mah. Ankara Cad. Ünal Han No: 21/1

34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: +90 212 519 17 28 - 528 30 63 Faks: +90 212 528 30 59

isaret@isaretyayinlari.com.tr • www.isaretyayinlari.com.tr

İçindekiler

Üçüncü Baskıya Önsöz	9
İkinci Baskıya Önsöz	11
Önsöz	13
Sunuş	15
<i>Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL</i>	
Hayatım ve Eserlerim (Hilmi Ziya Ülken Biyografisi)	23
<i>Hilmi Ziya ÜLKEN</i>	
Hilmi Ziya Ülken'in Kişiliği ve Düşünce Dünyası	37
<i>Prof. Dr. Cahit TANYOL</i>	
Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken	41
<i>Prof. Dr. Necati ÖNER</i>	
Türkiye'nin En Renkli ve En İnterdisipliner Entelektüeli: Hilmi Ziya Ülken	57
<i>Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI</i>	
İstikrarlı Bir Düşünce Tarihi Yazarı Olarak Hilmi Ziya Ülken	67
<i>Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI</i>	
Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası Hakkında Bir Değerlendirme	77
<i>Ayhan VERGİLİ</i>	

Hilmi Ziya Ülken Hakkında Yapılan Çalışmalar	95
Bibliyografyada Uygulanan Metot	101

I. Bölüm

Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası [1918-1974] / 107

I. Tarih Sırasına Göre Hilmi Ziya Ülken Yayınları Dizini (1918-1974).....	109
II. İsimler Dizini	221
III. Yayınlar Dizini.....	229
A. Kitap, Dergi ve Monografi Dizini	229
B. Makale, Yazı ve Kitap Tanıtımları Dizini.....	232
IV. Vefatından Sonra Tekrar Basılan Yayınları (1975-2015)	257
V. Yayınlanmamış Çalışmaları	267
VI. Tebliğler	269
VII. Hilmi Ziya Ülken'in Yazılarının Yayınlandığı Gazete ve Dergilerin Listesi.....	271

II. Bölüm

Hilmi Ziya Ülken Hakkında Yapılan Çalışmalar
Bibliyografyası / 277

I. Tezler.....	279
A. Doktora Tezleri	279
B. Yüksek Lisans Tezleri	280
C. Lisans Tezleri	283
II. Kitap ve Dergi Özel Sayıları.....	287
III. Kitap Bölümleri ve Ansiklopedi Maddeleri	289

IV. Makaleler	295
Dergi Özel Sayıları	307
V. Sempozyum ve Kongre Tebliğleri	313
VI. 3. Baskıya İlave Çalışmalar.....	317
Kitap.....	317
Makaleler-Tezler-Sempozyum	317
VI. Hilmi Ziya Ülken Hakkında Çalışma Yapan Araştırmacılar Dizini	325
Belgeler - Resimler	329

Üçüncü Baskıya Önsöz

*Bu çalışmayı muhterem hocam
Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e ithaf ediyorum.*

İlk baskısı 2006 yılında yapılan *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*'nın genişletilmiş ikinci baskısı 2013 yılında İşaret yayınları tarafından yapılmıştı. Kısa sürede ikinci baskısı da tükenmiş olan kitabımızın, bu sefer özellikle Hilmi Ziya Ülken hakkında yapılan ilave çalışmalarla genişletilmiş üçüncü baskısını sunuyoruz.

Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası'nın ilk baskısında (2006), **1344** olarak belirlediğimiz yazı sayısı ikinci baskıda (2013) yaklaşık yüz ilaveyle **1437** olarak tespit etmiştik. Bibliyografyayı tamamladıktan sonra ulaşabildiğimiz bazı yazıları ilave ederken mevcut dizin sistemini bozmamak için bu yayınları (211a, 211b, 211c, 309a,1148a) biçiminde ilgili tarih ve alfabetik sıraya uygun olarak ilave ettik. Ayrıca (257,1203) numaralı iki yazı mükerrer olduğu için kaynakçadan çıkarılmıştır. Yazı sayısı her ne kadar 1434 olarak görünmekte ise de bu ilavelerle birlikte **1437'ye** ulaşılmış olmaktadır.

Genişletilmiş 3. baskısını sunduğumuz elinizdeki eserde en önemli değişiklik; “Hilmi Ziya Ülken Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası” bölümünde olmuştur. İlk baskıda (2006) çalışma/yayın sayısını **195** olarak tespit etmiştik. İlk baskıdan altı yıl sonra yaptığımız ikinci baskıda Ülken üzerine yapılan çalışmalarda ciddi bir artış olmuş ve bu sayı **294'dü** bulmuştu. Bugün ise ikinci baskının üzerinden geçen yaklaşık üç yılda sadece

Türkiye değil özellikle Azerbaycan başta olmak üzere yurt dışında onun hakkında yayınlar yapılmış olduğunu tespit ettik. Bu suretle genişletilmiş üçüncü baskıda Hilmi Ziya Ülken hakkında yapılan çalışma/yayın sayısı **342'e** ulaşmıştır. Hazırladığımız bibliyografyanın Hilmi Ziya Ülken'e olan ilgiye katkı sağladığı düşüncesi bizi memnun etmiştir.

Eserin genişletilmiş üçüncü baskısını yapmayı kabul eden İşaret yayınlarının sahibi Sayın Dr. İsmet Uçma'ya, İşaret yayınlarının editörü değerli kardeşimiz Mehmet Ali Uçma'ya ve bana sabırla destek veren eşim Serap hanım ve kızlarım Ayşe ve Elif'e şükranlarımı sunarım.

Dr. Ayhan VERGİLİ
01/12/2015
R. Hisarüstü

İkinci Baskıya Önsöz

Hilmi Ziya Ülken gibi velut bir yazarın yazdığı ne varsa herkesçe biliniyor olması gerekir. Ancak, Türkiye'de bibliyografya üzerine kurumsal çalışma yapan enstitüler olmadığından bibliyografya çalışmaları ve geleneği zayıf kalmış, Ülken de bundan nasibini almıştır.

Bibliyografyalar, ülkemizde araştırmacıların zor koşullar altında kişisel gayretleriyle oluşturulmaktadır. Bireysel çabaların ürünü olan bu çalışmaların çeşitli nedenlerle bazı eksikleri olabilmektedir. Hilmi Ziya Ülken gibi çok yazan bir yazarın eksiksiz kaynakçasını hazırlamanın ne kadar güç olduğunu bibliyografya çalışanlar takdir edeceklerdir. Bibliyografya konusunda da Türkiye'nin önemli bilim adamlarından olan Prof. Dr. Aykut Kazancığil, "*Velut yazarların kaynakçası un çuvalına benzer, siz çuvaldaki bütün unu hamur teknesine boşalttığınızda çuvaldaki un asla bitmez, ne zaman çuvala vursanız mutlaka un çıkar. Süheyl Ünver, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken gibi yazarların da kaynakçaları böyledir.*" der. Gerçekten de Hilmi Ziya Ülken kaynakçası için de durum tam olarak böyledir.

İlk baskısı 2006 yılında yapılan *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*'nı yayımlandıktan sonraki süreçte eksik nüshalarından dolayı göremediğim gazete ve mecmuaları da tarayarak onun yüze yakın yeni yazısına ulaştım. İlk baskısında 1344 olarak belirlediğimiz

Hilmi Ziya Ülken'in yazı sayısı yeni tespitlerimizle birlikte 1437'ye ulaşmıştır. Yine ilk baskıda, Hilmi Ziya Ülken hakkında yapılan çalışma/yayın sayısını 195 olarak tespit etmiştik. Yeni tespit ettiklerimizle birlikte bu sayı 294 adedi bulmuştur. Böylece ikinci baskıya hazırladığımız kaynakça birinci baskıdaki bazı eksiklikler giderilerek siz değerli okuyucularımıza sunulmuştur.

Araştırmacılara faydalı olacağı inancıyla hazırladığımız ikinci baskıyı, eksikleri bana ait olmak üzere en iyi ve güzel yönleriyle Türk düşünce tarihine yaptığı bu yayınlarla büyük hizmeti geçen Hilmi Ziya Ülken'in anısına sunuyorum.

Eserin ikinci baskısı için beni cesaretlendiren ve teşvik eden hocam Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e, kitabı basmayı kabul eden İşaret yayınlarının sahibi Sayın Dr. İsmet Uçma'ya ve İşaret yayınlarının editörü değerli dostum Yasin Beyaz'a, bana sabırla destek veren eşim Serap hanıma, kızlarım Ayşe ve Elif'e şükranlarımı sunarım.

Dr. Ayhan Vergili

03/10/2012

R. Hisarüstü

Önsöz

Hilmi Ziya Ülken, Türk fikir hayatına yön vermiş, Türkiye'de akademik ve bilimsel anlamda sosyal bilimler çalışmalarının yapılabilmesi için metot ve fikirler geliştirmiş bir bilim adamıdır. O, içinde yaşadığı olayları sosyolojik ve felsefi açıdan gözlemleyip değerlendiren, bunlardan bilimsel sonuçlar çıkarmaya çalışan, milletinin ve ülkesinin sorunlarına ışık tutan bir düşünür olarak 73 yıllık hayatının 55 yılını sürekli eser vererek geçirmiştir. Ülken'in vefatından sonra kızı Gülseren Ülken (özelikle son 10 yıl içinde) onun bazı kitaplarını yayınlamaya başlamış ve Türk düşünce hayatına bu önemli eserleri tekrar kazandırmıştır.

Bu araştırmanın projesini yıllar önce tasarlayan, üç yıl süren bu çalışmaya beni teşvik eden, maddî ve manevî olarak her an destekleyen, araştırmanın danışmanlığını yapan muhterem Hocam Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e şükranlarımı sunarım. Çalışmalarım esnasında kendileri ile yaptığım görüşmelerde yardımlarını esirgemeyen ve bu kitaba makale yazarak destekleyen Prof. Dr. Necati Öner ve Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'ya, ayrıca konuyla ilgili kendisiyle yaptığım görüşmelerde yardımlarından dolayı Prof. Dr. Eyüp Sanay'a teşekkürü bir borç bilirim. Kitap bittikten sonra metni gözden geçiren Mehmet Emin Gürbüznel'e, büyük bir sabır ve gayretle beni destekleyen eşim Serap Vergili'ye, maddî

ve manevî desteklerinden dolayı kardeşim Erhan Vergili'ye teşekkür ederim.

Ayhan Vergili
07/10/2005
R. Hisarüstü

Sunuş

Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL

İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Emekli Öğretim Görevlisi

Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, Türk düşünce hayatına Cumhuriyetin ilk 50 yılında damgasını vuran düşünürlerden biridir. İnsan geriye doğru baktığı zaman bu ilginç felsefeci ve sosyologun, çok genç yaştan itibaren kendini yetiştirerek bu mümtaz seviyeye geldiğini fark eder. Ülken'in ailesi, eşi, kızı ve damadını yakından tanıdım ve onlarla zaman zaman arkadaşlık ettim. Ancak kardeşlerini tanımadım. Hilmi Ziya'nın ilginç bir aile yapısı vardır. Babası Dr. Mehmet Ziya 1893'te Askerî Tıbbiye'yi bitirdikten sonra kimya ihtisası yapmak için İngiltere'ye gönderilir ve orada Sir William Ramsey'in öğrencisi olur. Orada yetiştikten sonra Türkiye'ye gelir, uzun yıllar Eczacılık Mektebi'nde hocalık yapar. Önce Mekteb-i Tıbbiye'de Organik Kimya dalında (1909'da Mektebi Tıbbiye-yi Şahâne askeri vasfını kaybedip Mülkî Tıbbiye ile birleşerek Darülfünun'un bir fakültesi haline gelir) daha sonra da Eczacılık-Dişçilik Mektebi'nde Uzvî Kimya hocalığı yapmıştır. 33 Reformu'ndan sonra çeşitli müesseselerde kimyager olarak çalışmıştır. Ülken 1960'da İstanbul Üniversitesi'nden çıkarılınca 147'lerin yaptığı bir toplantıda Üniversiteden ayrılışını

“Ne yapalım babamdan tevâris etti.” şeklinde ifade etmiştir. Ülken, anne tarafından bir ucu Orta Asya’ya uzanan kültürlü bir ailenin çocuğudur. Bir yeğeni ünlü matematikçi Kerim Erim (1894-1952)’dir. Erim, 1930’da Berlin’de Einstein’la görüşmüş ve İstanbul’a döndüğünde bu görüşmeyi Ülken’e uzun uzun anlatmıştır. Erim, daha sonra bu karşılaşma ile ilgili hatıralarını yayınlamıştır. Ülken’in yayınlarında da görüldüğü gibi o da Broglie’ye ilgi duymuştur. Bunda Kerim Erim’in dolaylı bir etkisinden bahsedebiliriz.

Ülken lise eğitiminden sonra dönemin makbul üniversitelerinden istediğine girebilirdi. Güçlü bir matematik kafası vardı. Tıbbiye, Eczacılık, Mühendislik ve Hukuk gibi dallara kolaylıkla dahil olabiliyordu. Kaldı ki I. Dünya Harbi’nin son yılında üniversiteler boşalmıştı ve talep de yok gibiydi. Babasının isteği ile bir yıla yakın bir süre Tıbbiye’ye devam etti. Sonra 1915’de kapatılan ve 1 Ekim 1918’de yeniden açılan Mülkiye’ye kaydını yaptırdı. Aslında bu çok ilginç bir seçimdi. Ülken hiçbir meslek yapısının içinde görülme istememekteydi. İstemediği önemli şubelerin hepsi kişiyi bağlayan bölümlerdi. O, üç sene kapalı kalmış ve yeniden açılan bir mektebi çok yönlü kültür havası dolayısıyla tercih etmişti. 1901’de doğduğuna göre Mülkiye’ye tam 18 yaşında dahil olmuş ve buradan 20 yaşında mezun olmuştu. Mülkiye’deki hayatına ait bazı anekdotlar anlatmıştık. Ancak oradaki arkadaş grubuyla hayatının sonuna kadar yakın ilişkisi devam etmiştir. Bunlar sırasıyla: en başta Mükrimin Halil Yananç, Haluk Nihat Pepeyi, CHP milletvekili ve ünlü Maliye Bakan Halit Nazmi Keşmir vd. ünlü bibliyografya uzmanı Mehmet Seyfettin Özege ve belediye Haşim İşcan’dır. Bu kişilerle ve özellikle Mükrimin Halil Bey ile hakikaten manevi bir ilişkisi vardı. Mükrimin Bey öldüğü zaman Ankara’dan İstanbul’a gelmiş ve hiç unutmadığım şu acı sözleri söylemişti: “Ben şimdi ne yapacağım bir daha Mükrimin

Halil gibi bir arkadaşı nasıl bulacağım? Ufkum daraldı” diyerek ıstırabını dile getirmişti.

*
**

İlerleyen yıllar içinde Hilmi Ziya, İstanbul Üniversitesinde güçlü bir sosyoloji bölümü kurmuş, yayınlarıyla ve asistanlarıyla yerleşmiş bir yapı oluşturmuştu. İşte bu dönemde (27 Mayıs 1960) ünlü askeri ihtilal oldu. İhtilal önce hızlı bir çözülmeyi, seçimlere gitmeyi ve iktidarı devretmeyi düşünmüşken birden bire, büyük ihtimalle, ihtilalcilerin çevrelerindeki üniversite mensuplarının etkisiyle problemleri çözen ve üzerine giden bir yapıya dönüştü. Düzeltilmesi ilk gereken onlara göre üniversite idi. Böylece 28 Ekim 1960’da 147’ler olayı patlak verdi. Bu olay 147 öğretim üyesinin herhangi bir açıklama yapılmadan üniversiteden çıkarılmasıydı. Bu hadise büyük zorluklarla düzenli hale gelen üniversiteye indirilmiş çok ağır bir darbeydi. Eski rektörlerden Tevfik Sağlam’ın deyişiyle “üniversite çökmüştü.” Bu arada 147’ler listesine dahil edilen Ülken’in İstanbul’da kalması hiç istenmiyordu. Bağımsız kişiliği, devamlı yazı yazması ve geniş etki alanı ihtilalin bu döneminden sonra otokratik bir sosyal devlet hayal eden ihtilalcilerin işine gelmiyordu. Belki onların değil de onlara akıl verenlerin işine gelmiyordu. Listede Ülken resmen Ankara İlahiyat Fakültesi’nde görevlendirilmiş olarak gözüküyor ve İstanbul’la ilişkisi tam olarak kesiliyordu.

Aslında Ülken’in Ankara’daki hayatı çok başarılı geçmiş ve İlahiyat Fakültesinde geniş bir çevre edinmiş, pek çok gence yeni bir bakış açısı ve yeni bir dünya görüşü aşılamıştır. Ancak ne olursa olsun İstanbul’dan ayrılmış olması büyük bir fikrî gelişimi dumura uğratmıştır.

Herkes ne olacak diye merak ederken Ülken, “ben orasını seviyorum” dedi, İstanbul’daki dostlarına veda etti ve Ankara’ya gitti. 1960’dan sonra Ankara’daki hayatı tıpkı İstanbul’daki gibi

sürekli ders vermek, yazmak, okumak ve zaman zaman sohbet toplantıları yapmakla geçti. Ancak bütün bunlara rağmen onu Ankara'ya gönderenlerin istediği gibi oldu, İstanbul'daki atılım gücünü ne yazık ki kaybetti. Nitekim yeni hazırlanmış olan Ülken bibliyografyasında bu husus net bir şekilde görülmektedir ama Ankara ona *Çağdaş Türk Düşüncesi, Varlık ve Oluş* gibi dev iki sentezi yapma imkânı verdi.

Bilindiği gibi Nisan 1962'de 147'ler yeni bir kanunla üniversitelere geri döndüler (bu bizde adet oldu 1402 ile gidenler de geri döndü.) Onları gönderen rektörler geri döndükleri zaman sıcak bir karşılama merasimi ile birlikte kucaklaşıp öpüştüler. Ama Hilmi Ziya bir daha Edebiyat Fakültesi'ne ve İstanbul Üniversitesi'ne misafir olarak dahi girmedi. 147'ler döndüğü zaman Rektör olan Ekrem Şeref Egeli'nin bizzat rica etmesine rağmen açıkça "ben istenmediğim yere geri dönmem" dedi. Ne gariptir ki onunla beraber üniversiteden ayrılan kişiler yurt dışına gidip yerleşmiş olanlar veya siyasi partilere girmiş olanlar hariç dönmeyen tek kişi oldu.

Böyle bir olaya, bu satırların yazarı tarafından da yaşanmış ve bütün rica ve ısrara rağmen Ülken bu olaydan sonra bir daha İstanbul Üniversitesi'nin kapısından içeri girmeyi reddetmiş ve "bu işin hesabını tarih verecektir." demiştir.

*
**

Hilmi Ziya öğrenci iken Mülkiye, Edebiyat Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi aşağı yukarı aynı çevrede Zeynep Hanım Konağı'ndaydı. Bilindiği gibi kısa bir sürede Mülkiye'yi bitirdi. Coğrafya bölümünde asistan oldu ve bu esnada Edebiyat Fakültesinde Felsefe Bölümü'nde ders programlarını takip etti. Bundan sonraki yılları kendi kendini yetiştirme, çalışma ve atılım yılları olarak değerlendirebilir. Aslında görüldüğü gibi Ülken belirli bir okulun ve hocanın takipçisi değildir. Gelişmesini ve olgunlaşmasını kendi

kendine sağlamıştır. Bu onun önemli özelliklerinden biridir. Bu arada evlenmiş askerliğini yapmış 30 yaşlarında ismini duyurmuş genç bir düşünürdü. Artık kendini dünyaya tanıtmış, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Bölümü'nün başındaki Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken'dir. Ben o yıllarda gerek fakülteyi gerek onun ortamını yakından gördüm. Gerek UNESCO ile ilişkileri gerekse Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti'ndeki çevresi 1952'de İstanbul'da yönettiği Sosyoloji Kongresi ona uluslararası alanda önemli bir isim yapmıştır. Zannederseniz UNESCO'nun desteği ile burada uluslararası bir Sosyal Araştırmalar Merkezi kurmayı hayal ediyordu. İşte o esnada 27 Mayıs askeri ihtilali oldu. Ülken gündelik siyasetle hiç ilgili olmayan bir kişiydi ama bu ihtilal, dönemin aydınları arasında üniversite çevrelerinde büyük bir hayal kırıklığına sebebiyet verdi. Asırlarca askeri ihtilalleri ve bunların sonuçlarını bilenler birdenbire bir şeylerin bittiğini hissediyorlardı. Tabii Ülken'de onlardan biriydi. Ben bir rastlantı sonucu İstanbul'daydım ve uzmanlık sınavına hazırlanıyordum. Çok defa beraber olduk. Ülken hiçbir şekilde Demokrat Parti'yi tutmuyordu. Ama ihtilalin sosyal tesirlerinden kendi ifadesiyle "zaman içinde tekrarlanmasından" haşyet duyuyordu. Mükrimin Bey de öyleydi. 1960 yazı anlaşılmaz bir partirdi içinde geçti. Üniversitede düzen bozulmuş, herkes başına buyruk hale gelmiş, en korkuncu gençler çok sıkıntı çekti teraneleriyle sınavlar gevşemişti.

Ülken'in dikkati çeken taraflarından biri 1920'lerdeki Anadolu hareketten Cumhuriyetçi yönelime geçmiş, oradan Marksist bir anlayışa yönelmiş, o arada bu akımı da terk ederek kendi değer ölçülerine yönelmiştir. Çok kişi onun bu uç değişimlerini eleştirmiştir. Aslında insan onunla karşılaştığı zaman insan onun doğrudan doğruya fikrî bir aşamanın sonucu olduğunu anlar. Statik ve donmuş bir alemin yerine her an değişen bir düşünce alemini tercih etmiştir. Nitekim bu tercihi de pek çok yerde belirtmiştir.

Bu değişimler ve Ülken'de dış tesirlerin varlığı bazı eleştirilerde dile getirilmiştir. Aslında buna filen imkan yoktur. Zira Ülken böyle bir etki alanının içerisinde hiç olmadığı gibi kendisinden böyle bir şey istenemezdi. *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*'yi bu açıdan misâl diye ileri sürenler Ülken'in yaşadığı dönemi ve çevresini bilmeyenlerdir. Yine ilginç ve böyle bir değerlendirmeye sebep verecek incelemelerinden biri bugün kimsenin pek hatırlamadığı 1944 yılında kaleme aldığı *Yahudi Meselesi* başlıklı 200 küsur sayfalık kitaptır. Nitekim 1960 İhtilali'nde, askeri okullarda bir süre eğitim görmüş olan kendisiyle beraber çalışan ve ihtilalci gruplara yakınlığıyla bilinen bazı kişilerin ısrarına rağmen Ülken'i herhangi bir gruba sokarak değerlendirmek ve üniversite câmiasından uzaklaştırmak kâbil olmamıştır.

*

**

Ülken felsefedeki karşıtlık problemini bütün hayatı boyunca düşünmüş ve bunu *dyadoloj* diye adlandırmıştır. Aslında Ülken sosyal bilimlerin hepsinin temelinde felsefenin yattığına inanır ve o yoldan geçmeden sosyal bilimci olunamayacağına kânidir. Birçok yerde bu anlayışı sonucu çevresinin dar olduğu söylenir. Ben tam aksine inanıyorum, Ülken kadar çevreye ve sosyal ilişkilere açık kişi zor bulunur. Ancak onun bu vadideki özelliği insanlara fazla yaklaşmaması ve mesafesini çok iyi ayarlamasıdır.

Hilmi Ziya'nın bugün ölçülemeyen en önemli taraflarından biri kültür dünyasına etkisiydi. Cumhuriyet'in o yıllarında gazete makaleleri çok önemliydi. Hilmi Ziya dönem dönem farklı gazetelerde seri makaleler yazarak toplumun dikkatini kültür meselerine çekiyordu. Nitekim bu makalelerden bazılarını daha sonra kitaplarında kullanmıştır. Elimizdeki bibliyografyada çok ilginç olarak dipnotlarla bu alıntılar belirtilmiştir. Genelde gazetelerdeki makalelerine bakıldığı zaman toplumsal düşünceyi felsefi boyuta taşımak istediği açık olarak görülmektedir.

Ülken derslerinde sosyal bilimlerin temelini felsefe olduğunu ısrarla vurgulamış ve bunu bir fikrî aksiyon modeli olarak görmüştür. Şu kadarki kendisi hakkında yazı yazan bazı düşünürler onu sosyolog değil felsefeci olarak değerlendirmişlerdir. Kanaatimizce bu yanlıştır. O sosyolojiyi felsefe düzleminde yapmak istemiştir. Nitekim monografik çalışmalarında dahi tamamıyla sosyolojik boyutlarda kalarak kendi düşünce sistemini aktarmıştır. Hayatının başlarında ve gençlik yıllarında yayınlarının geniş bir yelpazeye yayıldığı bibliyografyasında görülmektedir. Mantık tarihinden resme, İslâm sanatından psikolojiye kadar inanılmaz bir fikrî tarama yapmış, sanki dünyayı gözden geçirmiştir. Nitekim yaptığı kitap tanıtımları inanılmaz bir kültür birikimi olduğunu ortaya koymaktadır. Hakikaten bir başarı âbidesi olan *Sosyoloji Dergisi* ise onun ayrılmasından sonra batıp gitmiştir. Hayatının son yıllarında uzun sentez makaleleri yazmış ayrıca *Çağdaş Türk Düşünce Tarihi*, *Varlık ve Oluş* kitaplarında bir nevi kendi kendini özetlemiştir.

Ülken hayatının sonuna kadar fikrî hayatını sürdürmüş ve uzun bir hastalık süresi geçirmeden vefat etmiştir. Ancak arkasında bıraktığı dev birikim ayrı ayrı girişimlere rağmen tam olarak bugüne kadar değerlendirilememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri yayınlarının, kaynakçasının tam olarak bilinmemesidir. Elimizdeki bibliyografyada görüldüğü gibi Ülken hakkında yapılan çalışmaların toplam sayısı 180'i aşmaktadır. Bu yayınlarda sayısal birlik dahi yoktur. Kimi 300-500 derken kimi Ülken'in yayınlarının 800 civarında olduğundan bahsetmektedir. Halbuki bugün tam olarak tespit edilen sayının 1344 olduğunu görüyoruz. Yani günümüze kadar yapılan genel değerlendirmelerin hemen hepsi yetersiz bir temele dayanmıştır.

Hayatının en şanslı olaylarından biri aile çevremde tanıdığım Ülken'le yıllar boyu ilişki halinde olmamdır. Bu ayrıcalığı bir şey okurken, düşünürken ve yazarken hep hissetmişimdir.

Elinizde olan ve okuyacağınız *Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası* büyük bir başarı ile büyük bir düşünürü yeniden gündeme getirme çabasıdır. Kendisi de sosyolog olarak konuya eğilen Ayhan Vergili bunu gerçekleştirmiş ve Cumhuriyetin ilk 50 yılı ile ilgili değerlendirmemizin büyük bir eksiğini tamamlamıştır.

Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken'in hatırası önünde saygıyla eğiliyorum.

Hayatım ve Eserlerim (Hilmi Ziya Ülken Biyografisi)^[*]

Hilmi Ziya ÜLKEN

Ülken; Hilmi Ziya-1901 de İstanbul'da doğdu. Babası eczacı ve dışçı mektebi organik kimya profesörü Dr. Ziya Ülken, annesi Bn. Müşfika Ülken'dir. Babasının babası Alanyalı Gümrük nazırı Abdurrahman Hilmi efendi annesinin babası Kazanlı Kürkçübaşı Salih efendidir. H. Z. ilk öğrenimini "Tefeyyüz" idadisi ilk kısmında orta ve lise öğrenimini İstanbul sultanisinde (lisesi) yaptı. 1918'de Mülkiye'ye girerek 1921'de mezun oldu. Aynı yıl Edebiyat Fakültesi coğrafya asistanlığı müsabaka imtihanını kazandı. 1921-1924 arası coğrafya asistanlığı sırasında Felsefe Şubesine devam ederek Felsefe tarihi ve Ahlak imtihanlarını verdi. Yine bu yıllarda Avrupa'ya gönderilmiş olan Ragıp Hulusi'nin yerine Edebiyat Fakültesi Kütüphâne memur vekilliğinde bulundu.

[*] Bu yazının orijinal metni Prof. Dr. Necati Öner tarafından şahsıma verilmiştir. Kendisinin belirttiğine göre 1960'lı yıllarda Hilmi Ziya Ülken'in kendi el yazısı ile kaleme aldığı bir metindir. Biz orijinal metne ve dönemin imlâ kurallarına sadık kalarak yazıyı ve orijinal metnin fotoğraflarını yayınlıyoruz. Bkz. (Resim 1-6) [Bu metni yayınlamamıza izin verdiği için Prof. Dr. Necati Öner'e teşekkür ederim] A.V.